बझाङ थली-नौबिसमा प्रचलित मागलहरूको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा समाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
नेपाली केन्द्रीय विभागद्वारा निर्धारित स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको
दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

विष्णुबहादुर दौल्याल

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाण्डौ

२०६५

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय
नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत विश्वविद्यालय क्याम्पसका छात्र श्री विष्णुबहादुर दौल्यालले त्रि.वि. स्नातकोत्तर तह (एम.ए.) मा नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि गर्नु भएको ***बझाङ थली-नौबिसमा प्रचलित मागलहरूको अध्ययन*** नामक शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

विभागीय प्रमुख, प्रा.डा. राजेन्द्र सुवेदी	....
शोधनिर्देशक, उपप्राध्यापक जीवेन्द्रदेव गिरी	....
बाह्यपरीक्षक, डा. जयराज पन्त	....

मितिः- २०६५।३।२

शोध निर्देशकको मन्तव्य

त्रि.वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षका विद्यार्थी विष्णुबहादुर दौल्यालले "बझाङ थली-नौबिसमा प्रचलित मागलहरुको अध्ययन" शीर्षकको प्रस्तुत शोधकार्य मेरा निर्देशनमा पूरा गर्नु भएको हो । क्षेत्रीय कार्यमा आधारित भई परिश्रमपूर्वक सम्पन्न गरिएको प्रस्तुत अध्ययनसँग म सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्छु ।

मितिः- २०६५।२।२३

....

(जीवेन्द्रदेव गिरी)

उपप्राध्यापक,

नेपाली केन्द्रीय विभाग,

त्रि.वि., कीर्तिपुर

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत 'बझाङ थली-नौबिसमा प्रचलित मागलहरुको अध्ययन' शीर्षकको शोधपत्र मैले मेरा परमादरणीय गुरु जीवेन्द्रदेव गिरीको प्राज्ञिक निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । उहाँले आफ्नो अति व्यस्त समयका बावजुद पनि मलाई समुचित मार्ग निर्देशन र कहिल्यै भुल्न नसकिने सहयोग गर्नुभएकोमा म उहाँको गुणको सदा ऋणी रही स्मरण गरिहने छु ।

प्रस्तुत शीर्षकमा अनुसन्धान गर्न स्वीकृति प्रदान गरी शोधपत्र लेख्ने अवसर प्रदान गर्नुहुने तत्कालीन विभागीय प्रमुख प्रा.डा. दयाराम श्रेष्ठ तथा नेपाली केन्द्रीय विभागप्रति म कृतज्ञ छु । शोधपत्रको तयारीको सिलासिलामा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने केन्द्रीय पुस्तकालय (कीर्तिपुर) परिवारप्रति आभार व्यक्त गर्नु पनि मैले आफ्नो कर्तव्य सम्झेको छु । यस शोधपत्रको निर्माण तथा लेखनको आवश्यक व्यवस्थाका लागि सम्पूर्ण जिम्मेवारी वहन गर्नुहुने पिता बाबाजी दौल्याल तथा माता रुबसीदेवी दौल्याल लगायत सम्पूर्ण घरपरिवारप्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु । मलाई आजको यो शोधपत्र लेख्ने ठाउँ सम्म पुऱ्याउनमा सदाचिन्तित र क्रियाशील रहनुभएका स्वर्गीय हजुरबा अफिलाल दौल्याल र स्वर्गीय भाइ राजु दौल्याललाई यतिबेला स्मरण नगरे मेरो ठूलो भुल हुन जानेछ ।

प्रस्तुत शोधपत्रको लागि आवश्यक हस्तलिखित तथा मौखिक सामग्रीहरु उपलब्ध गराई अमूल्य सहयोग गर्नुहुने बझाङ थली-नौबिसका सम्पूर्ण बासिन्दा लगायत बिशेष सहयोग गर्न हुने भुजीदेवी दौल्याल, चंखादेवी दौल्याल तथा मानबहादुर सिंह 'पहाडी' प्रति पनि आभार प्रकट गर्दछु । यस शोधपत्र लेखन अवधिभर विभिन्न खाले सहयोग पुऱ्याउने आत्मीय मित्र भीष्मराज ओझा र क्षितिज भण्डारीलाई पनि धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

अन्तमा यस शोधपत्रलाई छिटो, छरितो र शुद्ध रूपमा टङ्कन गर्ने भाइ रीदेन महर्जन (आर.पी. फाटोकपी एण्ड कम्प्युटर सर्भिस, पाङ्गा दोबाटो, कीर्तिपुर) लाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

विष्णुबहादुर दौल्याल
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालयल
कीर्तिपुर, २०६५

विषयसूची

पेज न.

अध्याय-१ शोध-परिचय **१-५**

१.१ शोध-शीर्षक १

१.२ शोध-प्रयोजन १

१.३ विषयप्रवेश १

१.४ शोध-समस्या २

१.५ शोध-कार्यको उद्देश्य २

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा २

१.७ शोधको औचित्य ४

१.८ सामग्री-सङ्कलनविधि ४

१.९ शोध-अध्ययनविधि ४

१.१० सीमाङ्कन ४

१.११ शोधपत्रको रूपरेखा ५

अध्याय-२ बझाङ जिल्लाको सामान्य परिचय **६-११**

२.१ नामकरण ६

२.२ भौगोलिक अवस्था ६

२.२.१ अवस्थिति ६

२.२.२ भू- क्षेत्र ७

२.२.३ माटाको बनावट र उर्वरा शक्ति ७

२.२.४ भूक्षय सम्भावित क्षेत्र ८

२.२.५ नदीनाला ८

२.२.६ जलवायु ९

२.२.७ सामाजिक-आर्थिक अवस्था ९

अध्याय-३ लोकगीत र मागल **१२-१८**

३.१ लोकसाहित्यको एक विधाका रूपमा लोकगीत १२

३.१.१ लोकसाहित्य १२

३.१.२ लोकगीत १३

३.१.२.१ सामान्यगीत १४

३.१.२.२ संस्कारगीत १५

३.१.२.३ ऋतु वा व्रतसम्बन्धी गीत १५

३.१.२.४ कर्मगीत १५

३.१.२.५ पर्वगीत १५

३.१.२.६ नृत्यगीत १६

३.१.२.७ विविध १६

३.२ लोकगीतको एक स्वरूप मागल १६

३.३ निष्कर्ष १८

अध्याय-४ थली-नौबिस क्षेत्रमा प्रचलित मागलको अध्ययन **१९-५४**

४.१ थली-नौबिस र यसको नामकरण सम्बन्धी किंवदन्ती १९

४.२ सामाजिक तथा आर्थिक अवस्था २०

४.३ स्थानीय देवदेवीहरू २१

४.४ देव तथा सांस्कारिक मागलहरू २२

४.५ थली-नौबिसे देव मागलको अध्ययन २२

४.५.१ ईश्वर देवताको मागलको विश्लेषण २३

४.५.१.१ ईश्वर देवताको परिचय २३

४.५.१.२ सारसङ्क्षेप २३

४.५.१.३ गायन प्रक्रिया २४

४.५.१.४ विषयवस्तु २५

४.५.१.५ आयाम र आकार २५

४.५.१.६ भाषाशैली २६

४.५.२ बाठपाला देवताको मागलको विश्लेषण २६
४.५.२.१ बाठपाला देवताको परिचय २६
४.५.२.२ सारसङक्षेप २७
४.५.२.३ गायन-प्रक्रिया २८
४.५.२.४ विषयवस्तु २९
४.५.२.५ आयाम र आकार ३०
४.५.२.६ भाषाशैली ३०
४.५.३ महालिङ्ग देवताको मागलको विश्लेषण ३०
४.५.३.१ महालिङ्ग देवताको परिचय ३०
४.५.३.२ सारसङ्क्षेप ३१
४.५.३.३ गायन-प्रक्रिया ३४
४.५.३.४ विषयवस्तु ३४
४.५.३.५ आयाम र आकार ३५
४.५.३.६ भाषाशैली ३५
४.५.४ राजा गोपीचन्नको मागलको विश्लेषण ३६
४.५.४.१ राजा गोपीचन्नको परिचय ३६
४.५.४.२ सारसङ्क्षेप ३६
४.५.४.३ गायन-प्रक्रिया ३७
४.५.४.४ विषयवस्तु ३७
४.५.४.५ आयाम र आकार ३८
४.५.४.६ भाषाशैली ३८
४.६ थली-नौबिसका सांस्कारिक मागलको अध्ययन ३९
४.६.१. न्वारनको मागलको विश्लेषण ३९
४.६.१.१ न्वारनको चलन ३९
४.६.१.२ सारसङ्क्षेप ३९
४.६.१.३ गायन-प्रक्रिया ४०
४.६.१.४ विषयवस्तु ४०
४.६.१.५ आयाम र आकार ४१

४.६.१.६ भाषाशैली ४१
४.६.२ छैट र खैटीपूजाको मागलको विश्लेषण ४१
४.६.२.१ छैट र खैटीपूजाको चलन ४१
४.६.२.२ सारसङ्क्षेप ४२
४.६.२.३ गायन-प्रक्रिया ४२
४.६.२.४ विषयवस्तु ४३
४.६.२.५ आयाम र आकार ४३
४.६.२.६ भाषाशैली ४३
४.६.३ अन्नप्रासनको मागलको विश्लेषण ४४
४.६.३.१.अन्नप्रासनको चलन ४४
४.६.३.२ सारसङ्क्षेप ४५
४.६.३.३ गायन-प्रक्रिया ४६
४.६.३.४ विषयवस्तु ४६
४.६.३.५ आयाम र आकार ४७
४.६.३.६ भाषाशैली ४७
४.६.४ चूडाकर्म (रौकटाइको) को मागलको विश्लेषण ४८
४.६.४.१ चूडाकर्मको चलन ४८
४.६.४.२ सारसङ्क्षेप ४८
४.६.४.३ गायन-प्रक्रिया ४९
४.६.४.४ विषयवस्तु ४९
४.६.४.५ आयाम र आकार ५०
४.६.४.६ भाषाशैली ५०
४.६.५ विवाहको मागलको विश्लेषण ५१
४.६.५.१ विवाहको चलन ५१
४.६.५.२ सारसङ्क्षेप ५२
४.६.५.३ गायन-प्रक्रिया ५३
४.६.५.४ विषयवस्तु ५३
४.६.५.५ आयाम र आकार ५४

४.६.५.६ भाषाशैली ५४

अध्याय- ५ मागलको वर्गीकरण **५५-६१**

५.१ रसका आधारमा मागलको वर्गीकरण ५५

५.५.१ वीररसयुक्त मागल ५५

५.१.२ करुणरसयुक्त मागल ५६

५.१.३ भक्तिरसयुक्त मागल ५६

५.१.४ श्रृङ्गाररसयुक्त मागल ५६

५.१.५ हास्यरसयुक्त मागल ५७

५.२ आकारमा आधारमा मागलको वर्गीकरण ५७

५.२.१ लघु मागल ५७

५.२.२ मध्यम मागल ५८

५.२.३ बृहत् मागल ५८

५.३ विषयवस्तुका आधारमा मागलको वर्गीकरण ५८

५.३.१ दैवी मागल ५९

५.३.२ सामाजिक (सांस्कारिक) मागल ५९

५.४ पात्रको आधारमा मागलको वर्गीकरण ६०

५.४.१ दैवी पात्रयुक्त मागल ६०

५.४.२ मानवीय पात्रयुक्त मागल ६०

५.४.३ अन्य पात्रयुक्त मागल ६१

अध्याय-६ निष्कर्ष **६२-६४**

सन्दर्भ-ग्रन्थसूची **६५-६६**

परिशिष्ट क ईश्वर देवताको मागल ६७-६९

परिशिष्ट ख बाठपाला देवताको मागल ७१-७३

परिशिष्ट ग महालिङ्ग देवताको मागल ८२-८९

परिशिष्ट घ राजा गोपीचन्नको मागल ९०-९१

परिशिष्ट ङ न्वारनको मागल ९२

परिशिष्ट च छैट तथा खैटीपूजाको मागल	९३-९६
परिशिष्ट छ अन्नप्रासनको मागल	९७-९८
परिशिष्ट ज चूडाकर्मको मागल	९९-१००
परिशिष्ट झ विवाहको मागल	१०१-१०२
परिशिष्ट ञ अध्ययन क्षेत्रको नक्सा	१०३

सङ्क्षेपीकृत सूची

गा.वि.स.	=	गाउँ विकास समिति
जि.वि.स.	=	जिल्ला विकास समिति
मा.वि.	=	माध्यमिक विद्यालय
नि.मा.वि.	=	निम्न माध्यमिक विद्यालय
प्रा.वि.	=	प्राथमिक विद्यालय
प्रा.	=	प्राध्यापक
त्रि.वि.	=	त्रिभुवन विश्वविद्यालय